

Л.І. Павленко,
кандидат філологічних наук, ст. викладач
(Національний університет "Києво-Могилянська академія");
О.О. Мангушева,
викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОЗНАКИ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В ПУБЛІЧНИХ ПРОМОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена деяким вербальним особливостям публічних промов. У ній розглядається діалогічний характер сучасного англійського публічного мовлення та досліджується вплив формально надмірних структур на композицію промови. Стаття аналізує питально-відповідні структури як засіб створення діалогічності англомовної промови та пропонує вісім комунікативно-функціональних ролей цього типу експлікаційних моделей.

Дослідники публічного мовлення оперують різними термінами: ораторське мистецтво, красномовство та риторика. Загалом їх використовують як синоніми, хоча вважається, що ораторству можна навчитися, а красномовство – природний дар [1: 82]. Під риторикою розуміють науку про закони управління мисленнєво-мовленнєвою публічною діяльністю [2: 73]. Публічне мовлення становить собою один із жанрових різновидів мовленнєвої діяльності, досить своєрідний за своєю природою, місцем серед інших видів мовлення, а також за своїми якісними характеристиками.

Крім логічної композиційної структури публічної промови, доцільного співвідношення емоційного та раціонального, виконання основних вимог, що ставляться до неї, та власне вдалої презентації, успішність промови безпосередньо залежить від матеріалу, з якого вона складається, тобто від самого слова промови. Саме тому багато уваги приділяють вивченню лінгвістичних та стилістичних особливостей публічних промов.

М е т а цієї статті – дослідити діалогічний характер публічного мовлення і проаналізувати особливості використання окремих видів гіперекспліцитних побудов як засобів оптимізації мовленнєвого впливу саме у сфері англомовного публічного мовлення.

Комунікативно-прагматичне вивчення формально надмірних побудов корелює з загальною тенденцією в лінгвістиці, спрямованою на дослідження функціонального аспекту мови, що й визначає а к т у а л ь н і с т ь нашої роботи.

Сучасні науковці приділяють багато уваги аналізу психолого-лінгвістичних та композиційних характеристик публічних промов [3; 4; 5; 6; 7], адже спостерігається загальний інтерес до вивчення можливостей та засобів аргументативного мовлення.

Мова публічних промов є книжково-розмовною [2: 73-76]. З одного боку, вона – динамічна, точна, стисла (перевага надається простим, не надто поширеним реченням) і повинна обов'язково відповідати нормам літературної мови, а з іншого боку, вона – безпосередня, невимушена та емоційна. Будь-яке усне мовлення відрізняється від писемного більшим ступенем згорнутості та стислості. Ця характеристика усного мовлення зумовлена особливостями сприймання мови на слух, при якому лаконічні висловлення є запорукою розуміння предмета мовлення.

Але проведений нами аналіз відібраного лінгвістичного матеріалу доводить, що в публічному мовленні спостерігається тенденція до використання формально надмірних побудов для реалізації певного комунікативно-прагматичного завдання (тлумачення, переконання, заохочення, інформування, акцентування уваги, зацікавлення, інтриги тощо). Вони характеризуються перенасиченням плану змісту та представлені експлікаційними моделями розчленування синтаксичної структури висловлення, розширення структури висловлення і розширення структури репліки [8: 3-4].

Слід зазначити, що явище гіперекспліцитності неодноразово привертало увагу лінгвістів (Ю.М. Скребнев, В.В. Бузаров, О.М. Старикова, Є.В. Пономаренко та ін.), проте наукові дослідження проводилися у сфері розмовного мовлення.

О б ' є к т о м дослідження обрано англомовні публічні промови різних жанрів. П р е д м е т о м дослідження є функціонально-семантичні особливості експлікаційних моделей розширення структури репліки. М а т е р і а л о м дослідження слугували англомовні публічні промови різних жанрів.

Публічне мовлення є підготовчо-імпровізаційним [2: 73-76], і за ступенем підготованості промови поділяються на два типи: спонтанні (impromptu) та підготовані (extemporaneous). Із цієї особливості публічних промов випливає, що формально надмірні побудови за ступенем підготованості також можна поділити на заплановані та імпровізовані. Зрозуміло, що чинники, які зумовлюють використання цих двох типів є різними. З одного боку, вони виникають унаслідок відходження від підготовленого тексту промови як відповідь на реакцію аудиторії. Публічна промова є імпліцитним діалогом, у якому заздалегідь підготовлений текст модифікується у відповідності до ситуації, за умов виникнення потреби посиленої емоційності, переконання, тлумачення. Однак довести, чи була певна синтаксична конструкція запланованою, чи ні, можливо лише за умови співставлення тексту промови з його кінцевою презентацією, що надзвичайно рідко вдається. Саме тому важко визначити, коли власне в тексті промови з'являються формально надмірні побудови, і яка їх частка припадає на імпровізацію, а яка є заздалегідь запланованою.

Публічна промова є особистісною, досвідчені оратори виробляють власний індивідуальний стиль, що безумовно відображає психолого-соціальне та інтелектуальне спрямування їх особистості. Науковці

наголошують на монодіалогізмі текстового утворення, тобто йдеться про "/.../ наявність у ньому як монологічних, так і діалогічних ознак, в кожній з яких чітко прослідковуються і індивідуальні, і соціальні аспекти мовленнєвої творчості мовної особистості" [6: 50]

З іншого боку, цей тип офіційного мовлення повинен мати адресата, адже націлений він саме на вплив [9]. Ефективність промови залежить не тільки від дій самого промовця, але й від того, що відбувається між ним і слухачами, оскільки контакт оратора і слухачів – це взаємодія особистостей, міжособистісний контакт. Таке розуміння зв'язку "оратор – слухачі" дозволяє оцінити публічну промову як діалог між оратором та слухачами в протилежність до загальнопоширеної думки про односторонність монологічного мовлення. Діалогічність ораторської промови пов'язана з рядом питань, які мають лінгвістичний аспект, що впливає з комунікативної суті ораторської промови, і логіко-психологічний аспект, пов'язаний із характером мислення особи, що виступає [7: 11].

Установка на слухача становить в ораторській промові принципову схожість між монологом і діалогом. У монолозі, який спрямований на слухача, оратор часто звертається з репліками: ви знаєте? ви розумієте? так? зрозуміло? Ці репліки розраховані на участь слухачів та їх співпрацю з оратором у акті спілкування. Слухачі не залишаються осторонь: якщо вони не вдаються до прямих реплік констатуючого, заохочуючого, оцінчого або емоційно-експресивного змісту, то навіть за умови цілковитого мовчання їх взаємодія з оратором виражається у посиленій увазі, міміці або навіть жестах. Отже, виникає двосторонній контакт із переважною мовленнєвою діяльністю однієї сторони, і ми можемо говорити про експліцитну та імпліцитну взаємодію між оратором та його аудиторією.

У першому випадку оратор вступає у відкритий діалог із слухачами, зберігаючи основну ідею й композицію монологічної промови. Імпліцитна взаємодія – це прихована форма діалогу, яка проявляється в самій структурі промови (наприклад, питання до слухачів, звертання до них тощо). Нерідко, починаючи промову з відкритого діалогу (експліцитна взаємодія), оратор переходить до прихованого діалогу (імпліцитна взаємодія). Подальший процес виступу розгортається у психологічному плані як співавторство оратора і слухачів завдяки імпліцитній взаємодії.

Під час представлення публічної промови спостерігаються різноманітні реакції аудиторії: внутрішня незгода, заперечення, схвалення, прояв емоцій. Досить суттєвим є зв'язок реплік, який відображає хід розвитку думки: повтори, перепитування, підхват, переривання, доказ, синхронізм. Активне сприйняття оратором реакції слухачів та їх реплік є надзвичайно важливим у виступі, адже це зближує ораторський монолог із діалогом і надає йому емоційної насиченості і невимуженості, сприяє кращому його розумінню.

Репліка розглядається нами як складова публічної промови, яка є проявом імпліцитного зв'язку між оратором та аудиторією, тобто виступає мовленнєвим засобом діалогізації промови. Автор наближає монолог до діалогу за допомогою специфічних синтаксичних побудов – експлікаційних моделей розширення структури репліки. Моделі зазначеного типу розподіляються на: питально-відповідну побудову репліки і псевдоінформативне перепитування [8; 10; 11], але найбільш поширеним є використання саме питально-відповідних елементів, тому що діалог є імпліцитною складовою публічної промови.

Питально-відповідні репліки різняться між собою як за структурою, так і за своїми функціонально-семантичними характеристиками. Пропонуємо розглянути найбільш типові з них, які були виділені нами в результаті опрацювання відібраного лінгвістичного матеріалу.

1. Питально-відповідні репліки використовуються як засіб введення власної думки, акцентування уваги на певній позиції або факті:

"What is to be done? I believe that what is now required is a new and imaginative Atlantic initiative" (Margaret Thatcher. John Findley Foundation Lecture).

"They state that there is no control over what is printed in the various papers that they subsidize in this manner, such, for instance, as a trade-union paper. But what would happen if a paper were to print ideas which were critical of the basic policies and beliefs of the Communist government? I am sure some good reason would be found for abolishing the paper" (Eleanor Roosevelt. Struggle for Human Rights).

2. З огляду на те, що будь-яка позиція оратора, яка знаходить своє відображення у промові, може викликати в аудиторії незгоду, мудрим рішенням є висунути контраргументи, дати відповідь на всі можливі заперечення, одночасно спростовуючи їх, і тим самим ще раз ствердити свою думку:

"Now some of you might say, as many people do: "Aw, I never think in such abstract terms--I want to deal with concrete, particular, real-life problems – what do I need philosophy for?" My answer is: In order to be able to deal with concrete, particular, real-life problems – i.e., in order to be able to live on earth" (Ayn Rand. Philosophy who needs it?).

"Now, what does all this mean for me and for us? First, I will instruct my lawyers to mount a vigorous defense, using all available appropriate arguments. But legal language must not obscure the fact that I have done wrong. Second, I will continue on the path of repentance, seeking pastoral support and that of other caring people so that they can hold me accountable for my own commitment" (Bill Clinton. I have sinned).

3. Використовуючи питально-відповідні репліки, оратор інколи вдається до найабсурдніших припущень, ще раз наголошуючи на логічності та правильності власної позиції:

"Would NATO expansion mark a new division of Europe and give Russia the right to intervene in states outside the fold? Not in the least" (Margaret Thatcher. John Findley Foundation Lecture).

4. Окремо виділяємо питально-відповідну побудову реплік, яка підкреслює причинно-наслідкові відношення між ідеями:

"... we must assume that the poor helpless patients will soon be killed. For what reason? Not because they have committed a crime worthy of death. ... but rather because, in the opinion of some department, on the testimony of some

commission, they have become 'worthless life' because according to this testimony they are 'unproductive national comrades'(Cardinal Clemens von Galen. Against Nazi Euthanasia).

"Why was this not done? Why was every obstacle put in the way of the new market democracies? Why were their exports subject to the kind of absurd quotas that have until now been reserved for Japan? And why is there still no room at the Inn? The answer is that the European Union was too busy contemplating its own navel" (Margaret Thatcher. John Findley Foundation Lecture).

5. Нерідко питання позначає перехід до нового смислового блоку, зазначає його тему, тим самим забезпечуючи логічну й композиційну єдність промови:

"Now, what does all of this mean in this great period of history? It means that we've got to stay together. We've got to stay together and maintain unity. You know, whenever Pharaoh wanted to prolong the period of slavery in Egypt, he had a favorite, favorite formula for doing it. What was that? He kept the slaves fighting among themselves. But whenever the slaves get together, something happens in Pharaoh's court, and he cannot hold the slaves in slavery. When the slaves get together, that's the beginning of getting out of slavery. Now let us maintain unity" (Martin Luther King "I've been to the Mountaintop").

6. Протилежними за функцією від попереднього виду питально-відповідних побудов реплік є такі, що підсумовують та узагальнюють певний смисловий блок, і є його логічним завершенням:

"What will the legacy of this vanishing century be? How will it be remembered in the new millennium? Surely it will be judged, and judged severely, in both moral and metaphysical terms. These failures have cast a dark shadow over humanity: two World Wars, countless civil wars, the senseless chain of assassinations – Gandhi, the Kennedys, Martin Luther King, Sadat, Rabin – bloodbaths in Cambodia and Nigeria, India and Pakistan, Ireland and Rwanda, Eritrea and Ethiopia, Sarajevo and Kosovo; the inhumanity in the gulag and the tragedy of Hiroshima. And, on a different level, of course, Auschwitz and Treblinka. So much violence, so much indifference" (Elie Wiesel Speech. The Perils of Indifference).

7. Питально-відповідна структура репліки може виконувати функцію тлумачення термінів, пояснення або нагадування загальновідомих фактів:

"What are the differences, for instance, between trade-unions in the totalitarian states and in the democracies? In the totalitarian state a trade-union is an instrument used by the government to enforce duties, not to assert rights. Propaganda material which the government desires the workers to have is furnished by the trade-unions to be circulated to their members" (Eleanor Roosevelt. Struggle for Human Rights).

"What is indifference? Etymologically, the word means "no difference." A strange and unnatural state in which the lines blur between light and darkness, dusk and dawn, crime and punishment, cruelty and compassion, good and evil" (Elie Wiesel Speech. The Perils of Indifference).

8. Також автор промови може застосовувати метод імітації почутого питання тоді, коли висловлена ним думка може здатися аудиторії малоімовірною. Ця функціонально-семантична роль наближує питально-відповідну репліку до псевдо-інформативного перепитування [11: 136]:

"For us to be ignored by God was a harsher punishment than to be a victim of His anger. Man can live far from God -- not outside God. God is wherever we are. Even in suffering? Even in suffering" (Elie Wiesel Speech. The Perils of Indifference).

Отже, публічний виступ – це не одностороння спроба впливу оратора на аудиторію, а – взаємодія, співпереживання. Імпліцитно-експліцитному діалогу між оратором та аудиторією передують декілька етапів підготовки, під час яких на основі аналізу особливостей аудиторії обираються відповідні формально надмірні мовленнєві засоби. Усе вищевикладене та відібраний лінгвістичний матеріал дозволяє дійти висновку, що в англійських публічних промовах експлікаційні моделі розширення структури репліки, а саме питально-відповідні елементи, спрямовані на оптимізацію мовленнєвої взаємодії та вживаються з метою досягнення інтелектуального та емоційного співпереживання.

Перспективою подальших наукових розвідок вважаємо дослідження комбінаторного використання експлікаційних моделей різних структурно-семантичних та функціонально-прагматичних типів у публічному мовленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. – М.: Дело, 1998. – 480 с.
2. Сагач Г.М. Риторика: Навчальний посібник. – К.: Ін Юре, 2000. – 568 с.
3. Баева О.А. Ораторское искусство и деловое общение: Учебное пособие. – М.: Новое знание, 2001. – 328 с.
4. Вандышев. В.М. Риторика. – К.: Кондор, 2003. – 265 с.
5. Зубенко Л.Г. Ораторське мистецтво: практичний посібник. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 115 с.
6. Риторика монолога / Под ред. А.И. Варшавской. – СПб.: Химера Трейд, 2002. – 240 с.
7. Кохтев Н.Н. Ораторская речь: стиль и композиция. – М.: Изд-во МГУ, 1992. – 176 с.
8. Павленко Л.І. Синтаксичні та функціонально-семантичні характеристики експлікаційних моделей в англійському розмовному мовленні: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2005. – 20 с.
9. Карпчук Н.П. Адресованість в офіційному та неофіційному англійському дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський Національний Університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2005. – 20 с.
10. Павленко Л.І. Питально-відповідна побудова репліки, її комунікативно-функціональні та структурні особливості (на матеріалі англійського мовлення) // Тези 9-ої Всеукраїнської наукової філологічної конференції "Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики". – Черкаси: ЧДТУ, 2002. – С. 131-132.

11. Павленко Л.І. Експлікаційні моделі діалогу в англійському розмовному мовленні // Мова діалогів. Зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – Вип. 24. – С. 133-137.

Матеріал надійшов до редакції 15.06.2007 р.

Павленко Л.И., Мангушева О.А. Признаки диалогической речи в публичных выступлениях (на материале современной английской речи).

Статья посвящена некоторым вербальным особенностям публичных выступлений. В ней рассматривается диалогичный характер современной английской ораторской речи и исследуется влияние формально избыточных построений на композицию речи. Статья анализирует вопросно-ответные построения как способ создания диалогичности в англоязычных публичных выступлениях и предлагает восемь коммуникативно-функциональных ролей данного типа экспликационных моделей

Pavlenko L.I., Mangusheva O.O. The Dialogue Features in English Public Speaking (on the basis of Modern English).

The article deals with some verbal peculiarities of public speeches. It focuses upon the dialogical character of modern English public speaking and investigates the impact of formally redundant structures on speech organization. The article analyses "question-answer" patterns as means to create dialogue features in English public speaking and suggests eight communicative and functional roles for this type of explication models.